

VALSTS PREZIDENTA FUNKCIJU RAKSTUROJUMS *DESCRIPTION OF PRESIDENTIAL FUNCTIONS*

Raitis Daniels Zvīdriņš

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, rz22039@edu.rta.lv, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs Dr.iur. **Artūrs Gaveika**

Abstract. *This year the regular presidential election will be held again, and the head of state for the next four years will be chosen by the parliament of Latvia. Although in recent years there has been an active discussion about the need for a publicly elected president in Latvia, the public often thinks that the President of Latvia has a purely representative function, but that is not entirely true. Representing the country is, of course, a crucial and visible aspect of the president's duties, but it is only one of the president's external functions, in addition to which there are several other functions that are important for public administration. The President of Latvia is involved in all three branches of government - executive, legislative and judicial, which means that his competence is broader than it might seem without any analysis of the constitutional structure of Latvia.*

Keywords: *branches of government, constitution, function, president.*

Ievads

Par cik Valsts prezidents ir valsts augstākā amatpersona, varētu apgalvot, ka tautas uzticība šim institūtam un tā reputācija ir nepieciešama stabilitātes nodrošināšanai valstī. Taču, lai uzticība un reputācija atbilstu paveiktajam, nepieciešams, lai tauta varētu pēc iespējas objektīvāk novērtēt prezidenta darbību, kas savukārt prasa izpratni par Valsts prezidenta funkcijām. Lai arī sabiedrībā nereti tiek pausts uzskats, ka Latvijā Valsts prezidentam ir vienīgi reprezentatīva funkcija, tas neatbilst patiesībai, par cik tā ir tikai viena no ārējām prezidenta funkcijām, bez kuras pastāv vēl vairākas valsts pārvaldē nozīmīgas funkcijas. Latvijas Valsts prezidents ir iesaistīts gan izpildvaras, gan likumdevēja varas, gan tiesu varas īstenošanā, taču nav nevienas no triju varas atzaru galvenajiem īstenošanā (*Brikmane, 2022*). Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija izteikusies, ka Valsts prezidenta “galvenā loma ir iesaistīties noteiktā politiskā situācijā vai citu konstitucionālo orgānu lēmuma pieņemšanas procesa stadijā un ar savu darbību dot noteiktu impulsu šīs situācijas atrisināšanā vai lēmuma uzlabošanā” (*Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija, 2011*).

Pētījuma **mērķis** ir uzskaitīt Valsts prezidenta funkcijas un noskaidrot to, caur kādām Valsts prezidenta tiesībām un pienākumiem tās izpaužas, kā arī to, kādas ir uz tām attiecināmās tiesību normas. Izvirzītā mērķa sasniegšanai autors analizē zinātnisko literatūru un normatīvos aktus.

Pētījuma **uzdevumi**:

- 1) iepazīties ar teorētiskajā literatūrā atrodamo Valsts prezidenta funkciju uzskaitījumu;
- 2) apskatīt ar Valsts prezidenta funkcijām saistīto normatīvo regulējumu;
- 3) aplūkot Valsts prezidenta funkciju izpausmi praksē.

Izmantotās pētniecības **metodes**: literatūras analīze, tiesību zinātnes speciālās metodes – semantiskā, gramatiskā un analītiskā metode.

Valsts prezidenta konstitūtīvā un leģislatīvā funkcija

K. Dišlers ir paudis domu, ka Valsts prezidenta konstitūtīvā un leģislatīvā funkcija “var tikt aplūkotas kopīgi, tāpēc, ka Valsts prezidentam kā Satversmes likumdošanā, tā parastajā likumdošanā pieder vienas un tās pašas tiesības” (*Dišlers, 2004*). Viena no minēto Valsts prezidenta funkciju izpausmēm ir tiesība ierosināt likumu (Satversmes 47. pants), kuru Valsts prezidents var izlietot patstāvīgi un neatkarīgi no citiem valsts varas orgāniem (*Dišlers, 2004*). Satversmes

65. pants noteic to, ka arī Valsts prezidents ir tiesīgs iesniegt likumprojektus Saeimas izskatīšanai (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*).

Vēl viena no tiesībām, caur kurām Valsts prezidents realizē savu konstitutīvo un leģislatīvo funkciju, ir tiesība pieprasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu, kas formulēta Satversmes 71. pantā un kas izpaužas kā likuma spēkā stāšanās aizturēšana (*Dišlers, 2004*). Šī tiesība ļauj Valsts prezidentam izteikt aizrādījumus sakarā ar Saeimas pieņemto likumu, kas Saeimai ir jāuzklausa, taču tā ir arī tiesīga šos aizrādījumus neievērot, un pieņemt likumu otrreiz pilnīgi negrozītu (*Dišlers, 2004*). Šīs tiesības (suspensīvā veto) izlietošanā Valsts prezidents Latvijā ir neatkarīgs, un tā būtu noderīga gadījumā, kad, piemēram, Valsts prezidents ir ierosinājis likumu, Saeima to pieņēmusi, taču atkāpusies no iesniegtā likumprojekta principiem (*Dišlers, 2004*). Tomēr saskaņā ar Satversmes 75. pantu Valsts prezidents nevar pieprasīt otrreizēju likuma caurlūkošanu, ja Saeima ar ne mazāk kā divu trešdaļu balsu vairākumu nolēmusi, ka likums ir steidzams (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*).

Līdz ar tiesībām ierosināt likumu un pieprasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu Valsts prezidenta konstitutīvā un leģislatīvā funkcija tiek realizēta caur Valsts prezidenta likumu izsludināšanu, kas ir Valsts prezidenta kompetencē – visus likumus, neatkarīgi no to pieņemšanas veida, izsludina Valsts prezidents (*Dišlers, 2004*). Kārtību, kādā tiek izsludināti likumi, nosaka Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums, un tā 4. pantā minēts, ka likumu izsludina, publicējot to oficiālajā izdevumā, kas saskaņā ar šī paša likuma 2. pantu ir “Latvijas Vēstnesis” (*Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums, 2012*).

Satversmes 72. pants piešķir Valsts prezidentam tiesības septiņu dienu laikā kopš likuma pieņemšanas Saeimā apturēt Saeimas pieņemto likumu uz diviem mēnešiem. Obligāti tas Valsts prezidentam jādara, ja to pieprasa vismaz viena trešdaļa Saeimas locekļu, taču tā var būt arī Valsts prezidenta iniciatīva, kurai Saeimas apstiprinājums nav vajadzīgs, taču šajā gadījumā šim aktam nepieciešama ministru prezidenta vai kāda ministra (uz kura kompetenci attiecas apturētais likums) līdzparakstīšana (*Dišlers, 2004*). Ja to pieprasa ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju, apturētais likums nododams tautas nobalsošanai jeb referendumam, ko rīko saskaņā ar likumu “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” (*Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu, 1994*).

Saskaņā ar Satversmes 78. pantu vismaz desmitā daļa vēlētāju ir tiesīga iesniegt Valsts Prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likumprojektu, kurš to nodod Saeimas izskatīšanai, un ja tas Saeimā netiek pieņemts bez grozījumiem saturā, tad tas tiek nodots tautas nobalsošanai (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*).

Valsts prezidenta defensīvā un federatīvā funkcija

Valsts prezidenta defensīvā funkcija izpaužas caur Satversmes 42. pantu, kurā noteikts: “Valsts Prezidents ir valsts bruņotā spēka augstākais vadonis. Kara laikam viņš ieceļ virspavēlnieku” (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*).

Neskatoties uz to, ka šie jautājumi atrodas aizsardzības ministra kompetencē, arī Valsts prezidenta kā valsts bruņotā spēka augstākā vadoņa pienākumos ietilpst rūpēties par to, lai armija būtu labi sagatavota, apgādāta, sadalīta, novietota utt. (*Dišlers, 2004*). Lai arī tiešā tekstā tas nav minēts, no Satversmes 42. panta secināms arī tas, ka Valsts prezidentam ir tiesības iecelt virsniekus un paaugstināt viņus dienesta pakāpēs, rīkojoties saskaņā ar Ministru kabinetu caur aizsardzības ministru (*Dišlers, 2004*).

Satversmes 44. pants Valsts prezidentam nosaka par pienākumu spert nepieciešamos militārās aizsardzības soļus, ja kāda cita valsts Latvijai pieteikusi karu vai ienaidnieks uzbrūk

Latvijas robežām, nekavējoties sasaucot Saeimu, kura lemj par kara pasludināšanu un uzsākšanu (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*). Lai arī tas tiek darīts uz Saeimas lēmuma pamata, tomēr saskaņā ar Satversmes 43. pantu Valsts prezidents ir persona, kas pasludina karu. Par cik kara pasludināšanas pamatā ir Saeimas lēmums, būtu aplami pieļaut, ka, pasludinot karu, Valsts prezidents izpauž savu gribu (*Dišlers, 2004*).

Viens no daudzajiem Valsts prezidenta pienākumiem ir arī valsts starptautiskā valsts pārstāvēšana, un caur to izpaužas prezidenta federatīvā funkcija. Lai arī ikviena pilnvarota amatpersona savu pilnvaru robežās var reprezentēt valsti, Valsts prezidents var pārstāvēt valsti starptautiski visos gadījumos, un tam nav nepieciešams speciāls pilnvarojums (*Dišlers, 2004*). Valsts prezidenta federatīvā funkcija izpaužas arī caur Satversmes 41. pantā noteikto pienākumu izpildīt Saeimas lēmumus par starptautisku līgumu ratificēšanu (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*).

Valsts prezidenta kreatīvā funkcija

Kā jau minēts, Valsts prezidents ir tiesīgs iecelt militārā dienesta amatos, saņemot izdotajam aktam aizsardzības ministra līdzparakstu jeb kontrasignāciju, savukārt, iecelt personas diplomātiskos amatos (tiesības, kas paredzētas Satversmes 41. pantā) Valsts prezidents var, saņemot ārlietu ministra līdzparakstu (*Dišlers, 2004*). Arī citu valstu diplomātiskos priekšstāvjus Latvijā formāli pieņem tikai ar Valsts prezidenta izdotu pieņemšanas aktu, kuru līdzparakstījis ārlietu ministrs (*Dišlers, 2004*).

Saskaņā ar Satversmes 56. pantā noteikto vienīgi persona, kuru uz to ir uzaicinājis Valsts prezidents, ir tiesīga sastādīt Ministru kabinetu (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*). Lai arī Satversmes 53. pantā noteikts, ka Valsts prezidents par savu darbību politisku atbildību nenes, un visiem Valsts prezidenta rīkojumiem jābūt līdzparakstītiem no ministru prezidenta vai ministra, kuri uzņemas visu atbildību par šiem rīkojumiem, ministru prezidenta iecelšana amatā notiek bez jebkāda līdzparaksta, tomēr jāņem vērā, ka Valsts prezidenta izvēlētajam ministru prezidentam nepieciešama Satversmes 59. pantā minētā "Saeimas uzticība" (*Dišlers, 2004*).

Vēl viena Valsts prezidenta kreatīvās funkcijas izpausme ir tiesības ierosināt Saeimas atlaišanu, kuras noteiktas Satversmes 48. pantā un kuras Valsts prezidents var izmantot brīvi bez jebkāda līdzparaksta (*Dišlers, 2004*). Vienīgā reize valsts pastāvēšanas vēsturē, kad šīs tiesības izmantotas, bija 2011. gada 28. maijā, kad toreizējais Latvijas Valsts prezidents Valdis Zatlers ierosināja referendumu par Saeimas atlaišanu.

Valsts prezidenta jurisdiktīvā funkcija

Satversmes 45. pantā noteiktas Valsts prezidenta tiesības apžēlot noziedzniekus par kuriem tiesas spriedums stājies likumīgā spēkā (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*). Apžēlošanas noteikumus un kārtību nosaka Apžēlošanas likums (*Apžēlošanas likums, 1998*).

Valsts prezidents var brīvības atņemšanas soda neizciesto daļu aizstāt ar citu, vieglāku soda veidu, pilnīgi vai daļēji atbrīvot no pamatsoda vai papildsoda izciešanas vai noņemt sodāmību (Apžēlošanas likuma 2. pants). Tiesības lūgt apžēlošanu ir personai, kura:

- izcieš sodu Latvijas Republikā;
- notiesāta ārvalsts tiesā un nodota soda izciešanai Latvijā bez nosacījuma, ka apžēlošana nav piemērojama;
- notiesāta Latvijā un nodota soda izciešanai ārvalstī, ja attiecīgā ārvalsts iestāde ir piekritusi atzīt Latvijas Republikā pieņemtu lēmumu par personas apžēlošanu;

- izcietusi sodu Latvijā (*Apžēlošanas likums, 1998*).

Līdz 2023. gada 27. februārim līdzšinējais Latvijas Valsts prezidents E. Levits izskatījis 369 apžēlošanas lūgumus, no kuriem 19 apmierinājis (*Valsts prezidenta kanceleja, 2023*).

Valsts prezidenta regulatīvā un kontroles funkcija

Viena no regulatīvās funkcijas izpausmēm ir Saeimas sasaukšana, un Valsts prezidentam tiesības pašam tieši sasaukt Saeimu uz sesiju ir tikai divos gadījumos, kas noteikti Satversmē:

- 1) ja kāda cita valsts Latvijai pieteikusi karu vai ienaidnieks uzbrūk Latvijas robežām (44. pants);
- 2) ja tautas nobalsošanā nolemts, ka Saeima tiek atlaista, vai tā tiek atsaukta, taču jaunā Saeima vēl nav ievēlēta; atlaistās Saeimas locekļu pilnvaras paliek spēkā līdz jaunās Saeimas sanāksšanai (49. pants) (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*).

Satversmes 46. pants nosaka, ka ar ministru prezidenta līdzparakstītu Valsts prezidenta rīkojumu var tikt sasaukta ārkārtas ministru kabineta sēde, kuras dienas kārtību nosaka Valsts prezidents, piemēram, gadījumos, kad valsti apdraud ārējais ienaidnieks vai valstī noris iekšējie nemieri (*Dišlers, 2004*).

Satversmē nav noteikta kārtība, kādā notiek ministru maiņa, jaunam ministru kabinetam nomainot iepriekšējo, kas atkāpies, taču praksē tas notiek ar Valsts prezidenta rīkojumu, kam nepieciešams jaunā ministru prezidenta līdzparaksts (*Dišlers, 2004*).

Lai arī Satversmē tas nav noteikts, Valsts prezidenta īpašais stāvoklis valstī norāda uz nepieciešamību tikt informētam par visām svarīgākajām valsts dzīves parādībām (jo īpaši par resoriem, kuros Valsts prezidentam piešķirtas plašākās funkcijas, piemēram, aizsardzības un ārlietu resorā), un šo informāciju sniedz ministru kabinets – caur ministru prezidentu vai kādu citu ministru (ar ministru prezidenta ziņu vai viņa klātbūtnē) rakstiskā formā, ko papildina mutiski izteikta informācija (*Dišlers, 2004*).

Valsts prezidenta kontroles funkcijas svarīgākā izpausme ir veto tiesības tajos jautājumos, kuru noregulēšanai nepieciešams līdzparakstīts Valsts prezidenta rīkojums, un šādi Valsts prezidents nodrošina iekšējo kontroli (*Dišlers, 2004*).

Secinājumi

1. Valsts prezidenta konstitutīvā un leģislatīvā funkcija izpaužas caur tiesībām pieprasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu, ierosināt likumu, caur likumu izsludināšanu, tiesībām uz laiku apturēt Saeimas pieņemto likumu, kā arī pienākumu vismaz desmitās daļas vēlētajū iesniegtu, pilnībā izstrādātu likumprojektu iesniegt izskatīšanai Saeimā.
2. Valsts prezidenta defensīvās funkcijas pamatā ir Valsts prezidenta valsts bruņotā spēka augstākā vadoņa statuss, tiesības iecelt virsniekus un paaugstināt viņus dienesta pakāpēs (rīkojoties saskaņoti ar aizsardzības ministru), pienākums spert nepieciešamos militārās aizsardzības soļus kara gadījumā, turklāt Valsts prezidents ir tas, kurš pēc Saeimas lēmuma oficiāli pasludina karu.
3. Valsts prezidenta federatīvās funkcijas izpausme saskatāma starptautiskā valsts pārstāvēšanā un Saeimas lēmumu par starptautisku līgumu apstiprināšanu izpildīšanā.
4. Kreatīvo funkciju Valsts prezidents realizē – ar attiecīgo ministru līdzparakstu ieceļot personas militārā dienesta un diplomātiskos amatos, izvēloties personu, kas tiks aicināta sastādīt Ministru kabinetu, un izmantojot tiesības ierosināt Saeimas atlaišanu.
5. Tiesības apžēlot noziedzniekus par kuriem tiesas spriedums stājies likumīgā spēkā veido Valsts prezidenta jurisdiktīvo funkciju.

6. Valsts prezidenta regulatīvās funkcijas izpausmes ir: Valsts prezidenta tiesības pašam sasaukt Saeimu uz sesiju Satversmē noteiktos gadījumos un tiesības sasaukt ārkārtas Ministru kabineta sēdi un noteikt tās dienas kārtību.
7. Valsts prezidenta kontroles funkcijas svarīgākā izpausme ir veto tiesības tajos jautājumos, kuru noregulēšanai nepieciešams līdzparakstīts Valsts prezidenta rīkojums.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Apzēlošanas likums* (16.06.1998). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/49063-apzelosanas-likums>
2. *Latvijas Republikas Satversme* (15.02.1922). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>
3. *Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums* (31.05.2012). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/249322-oficialo-publikaciju-un-tiesiskas-informācijas-likums>
4. *Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu* (31.03.1994). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/58065-par-tautas-nobalsosanu-likumu-ierosinasanu-un-eiropas-pilsonu-iniciativu>
5. Brikmane, E. (01.09.2022). *Valsts prezidenta loma valsts varas dalījuma sistēmā*. <https://lvportals.lv/skaidrojumi/259047-valsts-prezidenta-loma-valsts-varas-dalijuma-sistema-2022>
6. Dišlers, K. (2004). *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*. Tiesu namu aģentūra.
7. Valsts prezidenta kanceleja (27.02.2023). *Valsts prezidents izskatījis 12 notiesāto personu apzēlošanas lūgumus*. <https://lvportals.lv/dienaskartiba/349399-valsts-prezidents-izskatijis-12-notiesato-personu-apzelosanas-lugumus-2023>
8. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija (13.05.2011). Konstitucionālo tiesību komisija: Viedoklis par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros. *Latvijas Vēstnesis*, 74. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/230017>